

Biczó Gábor

Megjegyzések Vetési László: *Szórványstratégia - nemzetstratégia* című tanulmányához

Vetési László hatalmas lélegzetvételű és igen fontos tanulmánya - ahogy erre az írás címében is utal - egyszerre diagnózis és kísérlet a cselekvési stratégia felvázolására. Az alábbi elemzés - a vitaindító szöveg gondolatmenetét követve - először a helyzetértékelést, a szórványkérdés általános problémáit vizsgálja, majd az úgynevezett nemzetstratégiai program gyakorlati megvalósításával kapcsolatos fontosabb összefüggéseket tárgyalja.

A Románia területén élő magyar etnikum szórványosodásának folyamata az elmúlt évtizedekben felgyorsult. Vetési László - a kérdés szakértője - írásában pontosan érzékelteti az asszimiláció intenzitásának növekedésével előálló helyzet "súlyosságát". A régió társadalmi és kulturális folyamatait tanulmányozó érdeklődő számtalan bizonyítékot találhat a nyelvi, az etnikai vagy kulturális asszimilációra, az ezzel együtt járó identitás- és mentalitásváltásra. A problémakör kimerítő elemzése nélkül is belátható, hogy a magyar etnikum - nevezzük így - általános "térvesztése" számos történeti, gazdasági, szociálpszichológiai ok együtthatására vezethető vissza. Mivel a társadalmi lét komplexitásának fent megnevezett dimenziói csak egyidejűleg tehetők vizsgálat tárgyává, az asszimilációs folyamat adekvát értelmezését lehetetlen egyetlen perspektívából megvalósítani. A szerző elemzésében precízen listázza az asszimilációs hatás megnyilvánulásának aspektusait - oktatás, nyelv, vallás stb. -, ezek kapcsolatrendszerét, az érdekelt szervezetek, társadalmi intézmények, asszimiláns csoportok szerepét és helyét a szórványprobléma kezelésében. Ugyanakkor a szöveg - az asszimilációs folyamattal "szemben" - a kérdés kezelésének releváns kiindulópontjaként egy elméletileg kevésbé indokolt, inkább érzelmileg motivált, bár tényekkel bőségesen alátámasztható értelmezési pozícióra épül. Természetesen kijelenthetjük, hogy Vetési László írásának célja és feladata egyáltalán nem az asszimilációs folyamat elméleti problémáinak tárgyalása, hanem a magyar etnikum szórványosodásának kezelésére alkalmas gyakorlati cselekvési program kimunkálása, illetve az erre irányuló késztetés. Sőt, talán azt is állíthatjuk, hogy maga a téma szinte átláthatatlanul gazdag szakirodalma, az ehhez kapcsolódó, sokszor igen tekintélyes véleménykülönbségek felidézése a lényegről, a hatékony stratégiai döntések kimunkálásáról terelné el a figyelmet. Jelen írás szándéka néhány alapkérdés feltevésével azonban éppen az, hogy a szórványstratégia gyakorlati megvalósulását megelőző, kidolgozását kísérő diskurzus sikeréhez hozzájáruljon.

1. Depravációs olvasat

A szórványkérdés tárgyalásának hangnemét a veszteség élményének kiemelése, az univerzális romlás - depraváció -, mint a magyar közösség társadalmi, gazdasági és kulturális állapotának általános sajátossága jellemzi. Az etnikai szórvány fogalma összetett, ahogy Vetési hangsúlyozza "igen nehéz egyértelműen meghatározni".¹ A szórvány-kategória jelentéstartalma alapozódhat az asszimilációs-integrációs skálára, aszerint, hogy mennyire előrehaladott a vizsgált csoport (egyéniség) hasonlása a többséghez,² vagy milyen mértékben határozható meg egy adott területre (település, mikrorégió) az etnikai kisebbség aránya alapján a befogadó (asszimiláló) közösséghez képest. Mindkét osztályozás elsődleges olvasata - függetlenül attól, hogy az adott csoport első nemzedékes, etnikumváltó, hátrányos helyzetű vagy távlatilag veszélyeztetett asszimiláns - a fogyás, a veszteség kimutatását hangsúlyozó aspektus. Ezek szerint a szórványlét olyan halmozottan hátrányos helyzet, mellyel szükségszerűen együtt jár, hogy a közösség "belső erejéből nem képes etnikai erejét megőrizni"³, ezért támogatni kell! A folyamat eredménye az etnikai csoport számarányának csökkenése, az "etnikus leépülés" fokozatos felgyorsulása, ami a kisebbség társadalmi, gazdasági és kulturális szerepének gyengüléséhez, majd megszűnéséhez vezet.

Maga a depravációs modell, a magyar etnikum újkori asszimilációjának a Kárpát-medencében végbemenő történeti folyamatát általános romlásként, a "vaskor" eljöveteleként minősítő megközelítése egyáltalán nem új keletű jelenség. Bélteky Kálmán 1910-ben megjelent munkájában a multietnikus Erdély kialakulásának vázlatos áttekintésekor a román nép megjelenését elemezve írja: "Jóval később (a szászok betelepülése után - B. G.) kezdett kelet és dél felől az oláhság két fajtája, mócz és mokány, senkitől sem gátolva, Erdély lakatlan bérceire szivárogni, majd megsokasodva leereszkedik a völgyekbe, ott lassan észrevétlenül befészkelődik, a már kialakult magyar területeket elfoglalva, sokhelyt áthasonlítva a zivataros évszázadok alatt meggyöngyült népet."⁴ Szempontunkból nem az erdélyi

magyar-román együttélésre vonatkozó utalás történeti hitelességének kérdése az érdekes, hanem sokkal inkább az asszimilációs folyamat indoklása. Bélteky szerint ez a szerencsétlen történelmi események, mondhatni az évszázadok óta kedvezőtlen korszellem következménye, mely a magyar etnikum idegen hatásokkal szemben alkalmas természetes "immunitását" meggyengítette. Szerinte a fokozatos térvesztés bizonyítéka az eredetileg magyar településnevek szlovák, román vagy szerb kiejtés szerinti torzítása, amit szerzőnk "elveszett csatáink színhelyeiről tallózott példák" tucatjaival bizonyít.⁵

A 19. század második felében az asszimilációs folyamat felgyorsította a magyar etnikum szórványosodását. Bélteky könyvének táblázatai - melyek az 1850. előtti etnikai arányoknak az 1900-as népszámlálásig bekövetkezett változásait mutatják vármegyék és községek szerinti bontásban - igen tanulságosak lehetnek a kérdéssel foglalkozó kutató számára, mivel bizonyítják azt, hogy a szórványosodás nem csak a peremterületekre, hanem a központi régiókra is jellemző társadalmi folyamat. Pest-Pilis-Solt megyében a szlovákok, vagy Veszprém megyében a svábok számarányának növekedése, és a vegyes etnikumú településeken a magyarok asszimilálódása meglepetés és nehezen értelmezhető jelenség, hisz az adminisztratív hatalom, az állami intézményi környezet, a dualizmus közhangulatát uraló, az etnikai identitás hangsúlyozására kiélezett társadalmi diskurzus éppen ellenkező előjelű asszimilációs hatást célzott.⁶ A hasonló ellentmondásokat vég nélkül sorolhatnánk a mezősegi magyarok asszimilációjától kezdve Sopron elnémetesedéséig.

Ha a rendelkezésre álló forrásokat megvizsgáljuk, kiderül, hogy a magyar etnikum asszimilációja, pontosabban hasonlása az együtt élő népekhez, illetve ezen népek beolvasztása gyakorlatilag egyidős a magyarság Kárpát-medencei történetével.⁷ Szűcs Jenő paradigmaticus munkájában a magyar nemzettudat kialakulásának kettősségét jellemezve megállapítja, hogy a 13. századra valószínűleg karakteresen kialakuló magyar etnikai tudat nem eredményez meghasonlottságot a más népekkel való együttélésben.⁸ Közismert István király fiához írt intelmei, melyben az idegenek be- és elfogadására buzdít. Szavai nem egyszerűen a keresztény felebarátiság kánonjának rutinszerű ismétlését jelentik, hanem a kor történelmi realitásainak pontos ismeretét.⁹ Besenyők, jászok, kunok, kabarok asszimilálása után a betelepülő hospesekkel való együttélés (vallonok és szászok), majd a peremterületekre fokozatosan beszivárgó és egy funkcionálisan szerveződő szimbiotikus gazdasági, társadalmi struktúrába beilleszkedő román, ruszin és egyéb szláv montán kultúrákhoz való alkalmazkodás, illetve ezek alkalmazkodása nem jelentett problémát. A folyamat részleteitől eltekintve is világos, hogy a középkor és a koraujkor, noha az asszimiláció bevett társadalmi jelenség, ritka forrása az etnikai alapú konfliktusoknak. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a 18. század első harmadában a népesség összeírásából a peremterületek etnikai arányaira vonatkozóan a társnépek számarányának fokozatos növekedésére következtethetünk.¹⁰

A deprivációs modell lényege, hogy az asszimilációs folyamatot olyan általános értékvesztésként értelmezi, ahol a kisebbségben élő közösség idegen etnikumhoz történő hasonlása során elveszíti etnikai identitásának attribútumait. Ezek szerint az asszimilációs tendencia betetőzése az etnikai tudat teljes cseréje.¹¹ Ez azt is jelenti, hogy deprivációs olvasatban maga a társadalmi élet olyan létmód, mely alapvetően etnikai meghatározottságú. Az egyén identitása a társadalmi csoport etnikai önazonosságát, mint szükségszerű elvárást tükrözi. A csoporthoz tartozás abban a közösségben, melyben a közös származás, az eredet (vélt vagy valós) kiemelt, és amely néha kizárólagos értékként tűnik fel, ott az etnikai tudat reflektált intellektuális pozíció. A nemzet eszméjének ideológusai a nemzeti identitás, mint etnikai identitás paradigmájában ezt a meggyôződést moralizáló életérzéssé fokozták.¹² Az etnikai önazonosság társadalmi gyakorlatban való hangsúlyozása az élet teljes horizontján megnyilvánul. Magyarnak, románnak vagy franciának lenni annyi, mint magyarul, románul vagy franciául beszélni, gondolkodni, érezni, és olyanokkal élni együtt, akik ugyanezt vallják és cselekszik. Az etnikai tudat az a közös hagyomány, melyben a kezdetektől fogva benne állunk. Az etnikai alapon történő önmeghatározásnak a 19. században a vázlatosan fentebb tárgyalt okok miatt bekövetkezett felértékelődése az identitástényezők önkényes és hosszú távon több negatív következménnyel járó hierarchiájának kialakulásához vezetett. Az etnikai származás megnevezésére szolgáló kifejezés - eredeti értelmében név - szubsztantív jelentéstartalommal való telítődése vezetett oda, hogy a nyelvi összefüggésekben valójában jelzői funkciót ellátó megjelölés valami absztrakt értékállítássá módosult. A magyar mint fogalom - akárcsak a román vagy a francia - többé nem a megkülönböztetés és azonosság kifejezésének jelzője, hanem egy pontosan meghatározható létmód.

Természetes, hogy ez a retorika például a magyarul beszélő román, vagy az evangélikus, szászul beszélő cigány kategóriákkal nemigen tud mit kezdeni.¹³ A nemzeti hagyományra épülő csoportidentitás az ellentmondásos képletek megszüntetését célozza, homogenizál. Az erre irányuló törekvést az összetartozás élménye, a másságtól való elhatárolódás és a másság felszámolásának pszichikus kényszere jellemzi. Az etnikai csoport asszimilál, vagyis az

asszimiláció olyan eróziós folyamat, mely a társadalmi élet etnikai alapjait kérdőjelezi meg, érvényességükre kérdez rá. Ez az oka, hogy az etnikai alapon szerveződött nemzet, valamint az ebből levezethető kultúrnemzet olyan intézmény, amely az Európára a középkorban jellemző etnikai és kulturális sokféleséget módszeresen felszámolta. Maga a nemzet bonyolult, hosszú és meglehetősen türelmetlen, fokozatosan centralizált asszimilációs folyamat.¹⁴

2. Interpretációs törés

A depravációs olvasat, vagy ennek bármilyen formában árnyalt variációja alkalmatlan kiindulópont a szórványosodó magyar etnikum asszimilációjának hatékony kezelésére. Nem azért, mert az ily módon feltett kérdések nem léteznek vagy nem lennének létjogosultak. Mindannyian tudjuk, hogy az oktatás, a művelődés hiányosságai, az egyház befolyásának gyengülése, vagy egyszerűen csak az etnikai arányok folyamatos és egyirányú változása tény. Az úgynevezett depravációs olvasat, melynek a hazai közgondolkodásban, de a társadalomtudományi közéletben is hagyományosan erős befolyása van, elsősorban azért alkalmatlan intellektuális alapállás, mert a kérdés megoldási lehetőségeinek keresését - a diskurzust - újra és visszavonhatatlanul az etnikai identitás konceptuális kényszerpályáira állítja, sematizálja.

Az asszimilációs folyamatokkal szemben etnikai alapon érvelő értelmezések gyakran megfeledkeznek arról, hogy a nemzet eszméje a társadalmi-gazdasági fejlődés természetes kísérőjelensége, a 19. században általánosan érzékelt veszteségélmény elleplezésének eszköze. A nemzet valójában az átlátható világ felszámolódásából származó kétségbeesés, a lokális társadalmak széthullását követő otthontalanság megszüntetésére alkalmas lehetőségként tűnt fel.¹⁵ A nemzet és a hozzá kapcsolódó intézményrendszer nem véletlen, hogy az ipari forradalom hatására előbb-utóbb egész Európában végbement társadalmi átrétegződés két nyertes csoportjának, a polgárságnak és az értelmiségnek kínált mozgásteret befolyásuk érvényesítésére. A nemzet a közös tudásban konstituált, ami azonban nem a gyakorlati élet mindennapiságának tudása, hanem mitizált és univerzálisan érvényesnek tekinthető hagyomány. Elhalványodó és bizonytalan emlékek a lokális összetartozás, az alapvetően rurális, kevésbé mobilis és modern, de otthonos melegséget árasztó világról; némi túlzással ösztönös pszichés reflex. Ez a közös tudás új fizikai távlatokat nyitott meg az eszme expanziója előtt, amely morálisan jónak és igazságosnak kívánt feltűnni.¹⁶ Az összetartozásnak ezen a fokán megsemmisítésre - és csak ritkán meggyőzésre - váró ellenfélnek tűnik mindenki, aki nem osztozik az eszmében, valamint az ezt kifejező nemzeti szimbolikában. Az összetartozás és összetartás minden polgáron számon kérendő kötelesség, melynek megfelelni dicsőség.¹⁷ Az identitás - ebben az olvasatban - az összetartozás tudata.¹⁸

Az eszme sohasem volt konstans, bár a nemzetállamok kialakulása óta nemigen tudnánk olyan időszeit említeni, amely ne tett volna meg mindent azért, hogy önmagát tüntesse fel a szellemi örökség egyetlen létjogosult letéteményeseként, majd ennek a hitnek az ürügyén ne igyekezett volna maradandóan hozzájárulni tartalmi megújításához.¹⁹ Az eszme születése és legitimációja bonyolult - és itt nem részletezhető - társadalomlélektani, kulturális folyamat, mondhatnánk: a nemzet diszkurzív létmód. Párbeszéd önmagunkkal és mindazokkal, akik "mi" vagyunk, önmagunkról. Soha nem a "másikról". A másik, aki idegen, az eszme alapüzenete szerint mindig fenyegetés, amely az eszmében nyert otthonosságot veszélyezteti. Ebből következik, hogy az asszimiláció, mely folyamat következményeként "nemzetünk fogy", ebből az aspektusból a közösség (nemzet) minden tagja ellen irányuló nyílt támadás, hadüzenet nélküli háború.

A modernitás tehát egyrészt életre hívta a nemzetet, megteremtve ezzel a lokális tudat széthullásából származó veszteség ellentételezésének forrását. Másrészt viszont megalkotta a modern individuumot, aki a lelki és fizikai közösség igénye mellett az önmegvalósítás, az egyéni létlehetőségek maximalizálására szocializált személyiség. A modernitás horizontjának két alappillére apodiktikus viszonyokat rejt. A nemzet, mint a társadalmi akarat politikai és kulturális intézményekben realizált megdicsőülése a személyiségre mint a *sensus communis* megingathatatlan képviselőjére tart számot, ellenben az ennek megvalósításához nélkülözhetetlen alapokat megtermelő gazdasági lényt szélsőséges individualistaként igényli. Természetesen nem lehet célunk, hogy a többek között Durkheim vagy Weber által kimerítően elemzett kérdést részleteiben vizsgáljuk. Az viszont leszögezhető, hogy az etnikai alapon szervezett nemzeti identitás a modern individuumot ellentmondásos helyzetbe kényszeríti. A nemzeti eszme önmegvalósításának programja az eredeti szerkezeti ellentmondást a globalizációban felértékeli, ezzel a politikai-kulturális és a gazdasági szféra közötti egyensúlyt megbontja, majd felszámolja önmagát. A szituáció manapság, például a magyar etnikum szórványosodásának kérdésében is, különös jelentőségre tett szert.

A globalizációba beletorkolló modernitás által kínált normák és minták egyáltalán nem, vagy csak alig számolnak az etnikai tudattal. A manapság Erdélyben végbemenő kvázi modernizáció jelentősége éppen abban áll, hogy a

hagyományos kulturális és társadalmi formákat felváltó modern minták egyrészt többnyire a többségi kultúra közvetítésével, másrészt az etnikai tudatot természetükénél fogva leértékelve jutnak érvényre. Ennek a fukuyamai vízióval szemben nem a kulturális sokféleség eltűnése, hanem az individuális kultúrák eszméjének - minden individuum autonóm kultúra - általánossá válása lesz az eredménye.²⁰

3. Mit lehet itt tenni?

A magyar szórvány asszimilációja elsősorban globális összefüggésekbe illeszkedő természetes folyamat. Míg az etnikai alapú nemzeti eszme természetes örökösiként a klasszikus értelemben vett polgárság - többgenerációs, jelentősebb rurális kötődésekkel vagy társadalmi kapcsolatokkal nem rendelkező városiak²¹ -, valamint az értelmiség és ezen csoportok befolyása alá került népesség számára az asszimiláció veszteség, addig be kell látni, hogy az etnikailag vegyes területen élők többsége számára ez sikeres életstratégia. Az asszimiláció alapvetően nem tragikus esemény.²² A nyelvéhez, kultúrájához körmeszakadtáig ragaszkodó, tudatos ellenállást kifejtő egyéniség csak a kisebbség kisebbségének mítosza - és nemcsak Magyarországon.

Ezt csak fokozza az a tény, hogy a polgári demokratikus államberendezkedés bevett joggyakorlata szerint a szabad identitásválasztás alapvető emberi jog.²³ Tehát nem csak az identitás megőrzése, de annak cseréje is elemi jog. Amennyiben az asszimiláció nem párosul közvetlen erőszakkal, politikai hatalommal való visszaéléssel, fenyegetéssel, a kisebbségi identitásgyakorlat miatt tudatosan és bizonyítottan gyakorolt hátrányozással, akár a szabad identitásválasztás esete is lehet.

A szórványosodás elsősorban nem jogi probléma, noha a kérdésnek természetesen jogi aspektusai is vannak.

Egyrészt közismertek azok az esetek, mikor a többség hatalmi súlyával gyakran éppen csak a törvényesség keretei között visszaél, ezzel siettetve az asszimilációt. A latens atrocitásokkal szembeni védekezés igen nehéz, és elsősorban lelki kérdés. Természetesen annak tudata sem jelenthet vigasztalást, hogy a befogadó többség műveltségének előszeretettel hivatkozott forráskultúrájában legalább a törekvés megvolt az idegenek, a másság tolerálására. "Az idegen népeket inkább megőrizni akartam, mint kiirtani" - hirdette Augustus önéletrajzában.²⁴

Az asszimilációs nyomásnak ezek a jogi kérdéssé transzformálhatatlan esetei alkotják az együttélés legelkeserítőbb negatív tapasztalatainak többségét. A "bozgor" megnevezés igazságtalansága azonban elsősorban a többség társadalmának állapotáról árulkodó kiszólás. Be kell látni, hogy (például) a román nemzet a társadalomfejlődésnek abban az állapotában van, amely nem, vagy csak igen kevésbé képes tolerálni a másságot.²⁵ Az okok kifejtése természetesen nem lehet a jelen írás feladata.²⁶ Mindenesetre a román nemzetfelfogásban miszticizált, a különeműséget (diszparát) hangsúlyozó jelleg, és ennek a kisebbségpolitikában történő tudatos kinyilvánítása, mint a kulturális fölény létjogosultságát igazoló bizonyíték, nehezen kezelhető kérdés. Ugyanakkor egy átfogó és sikeresnek remélt szórványstratégiának mindezt egyszerűen nem szabad figyelembe vennie. Be kell látni, hogy a román nemzeti közgondolkodás gyökeresen nem fog megváltozni. Az adottságokkal való együttélés alkotja a szórvány gondjainak kezelésére alkalmas cselekvési program társadalmi-lélektani kereteit, míg a polgári jog nemzetközileg elismert és garantált törvényes lehetőségei szolgáltatják a program kivitelezésének tényleges feltételeit.

Másrészt a tervezett cselekvési programnak - tartalmától függetlenül - figyelembe kell venni, hogy a központilag szervezett és irányított adminisztratív intézkedések, a tervek közvetítésében szerepet vállaló intézmények minden potenciálisan megcélzott személy vagy csoport számára lehetőségforrásként, a kifejezés eredeti értelmében vett ajánlatként, és ne köteleességként tűnjenek fel. Az asszimilációs folyamat hatásait lassítani, megszüntetni kívánó cselekvési program megszervezése nem kizárólag technikai-financiális kérdés, vagy a mindenkori intellektuális elit által felvetett társadalomelméleti probléma. A kérdés valójában mélyen etikai. Nem azt firtatjuk, hogy lehetséges-e az asszimilációs folyamat megállítása - az asszimiláció visszafordítható -, hanem azt, hogy ez a döntés hogyan alapozható meg morálisan. Egy olyan társadalmi-kulturális folyamat tudatos megváltoztatása, melyet a benne élők többsége természetesnek tekint, kockázatot rejtő vállalkozás. Tapasztalataink szerint a multietnikus környezetben élő ifjabb generációk számára az etnikai tudat és az ehhez hagyományosan társítható műveltség egyáltalán nem vonzó.²⁷ De akkor mi is a beavatkozás morális alapja?

A cselekvési program ötlete a kisebbségi elit önvédelmének természetes része, abból a felismeréséből ered, hogy a szórványterületek etnikai homogenizálódása valójában "hátszágának" eltűnését jelenti. A vereségélmény demoralizáló hatása pedig hosszú távon az asszimiláció teljessé válásának rémével fenyeget.

4. A szórványstratégia kimunkálásának feltételei

a. A szórványstratégia kimunkálása megköveteli az asszimiláció depravációs olvasatának feladását. A multietnikus környezet az egyéniség számára evidens eszközként kínálja azt az adaptációs készséget, melynek segítségével az identitás- és mentalitásváltás természetes esemény. Az asszimilációs folyamatnak a társadalmi-politikai diskurzus részeként meghatározott jelentéstartalma, valamint a folyamatot természetes eseményként történő felfogás között radikális eltérés van. A - nevezük így - természetes olvasat más perspektívából értelmezi a jelenséget.²⁸

Például az anyanyelvi oktatás leépülése nem oka, hanem elsősorban következménye az asszimilációnak. Ahogy Vetési László világosan megfogalmazza, "a népességfogyás és az egyre növekvő ütemű asszimiláció ... egyszerre sorvasztás és önsorvadás". Be kell látni, hogy a szórványterületeken, ahol a magyar kisebbség a 30-as vagy akár még a 70-es években is képes volt fenntartani, megőrizni kisebbségi intézményrendszerét, annak az elmúlt tíz esztendőben bekövetkezett eróziója elsősorban nem a többség politikai ármánykodásának, hanem kisebbségi igény eltűnésének a következménye.²⁹ Ugyanígy, az együttlét, a közösségi élet iránti igény megszűnése sem pusztán az etnikai asszimiláció következménye, hanem a modernizációs életstratégiák sajátossága. Az össztársadalmi individualizálódás, a narcisztikus személyiségideál elmúlt évtizedben Közép-Európában befutott karrierjének hatásai a mai magyar társadalomban hasonló tüneteket eredményeznek, mint az erdélyi szórványban.³⁰ A két értelmezési típus közötti különbség forrása az, hogy a depravációs olvasat nem számol azzal a ténnyel, hogy az asszimiláció individuális karaktere meghatározó sajátosság. Ezek szerint a folyamat nem az etnikai-nemzeti identitás szintjén, hanem elsősorban a lokális tudat szintjén, mint külső jellegükben hasonló, halmozódó gyakoriságú egyéni döntések tendenciává szerveződése megy végbe. Az, hogy valaki a fiának mikor és miért ad idegen keresztnévet, csak a személyiség történetének összefüggésében létjogosult kérdés.

A modernizációs-globalizációs hatások nem csak az asszimilációnak, de a lokális tudat megerősödésének is kedveznek. Ennek középpontjában a gazdaságilag sikeres, önmagát létlehetőségeinek legteljesebb kihasználására ösztönző személyiség ideája áll. Ez a céltudatos és kooperációra kész lény tervei megvalósítása érdekében szövetkezik környezetével. A folyamat profán összefoglalása szerint a közösség nem nyelvi etnikai, hanem egzisztenciális és mentális alapon szerveződik: nem azok állnak egymáshoz közel, akiknek azonos az anyanyelvük, hanem azok, akik hasonlóan gondolkodnak sorsukról. (Persze nem árt ha a két feltétel egybeesik.)

b. Az előzőekből következik, hogy bármilyen cselekvési program alapja csak az lehet, hogy "magyarként" élni legyen "érdek". Az érdek a modernizációs mintákban alapvetően monetáris jellegű, vagyis a szórvány kérdését felvállaló nemzeti stratégia központilag irányított és támogatott, regionálisan differenciált gazdasági program, amelyen keresztül sikerrel motiválható az önmegvalósító személyiség, és amely terv egyúttal konvenió a szabad identitásválasztás modern politikai eszményével. A kultúra, a műveltség megőrzése és újjászervezése egy lényegében gazdasági alapokon szervezett modernizációs program járulékos következménye lehet. Az oktatás, a közösségi élet, az egyház presztízsének rehabilitációja önmagában megfogalmazott célként meddő és reménytelen vállalkozás. Az erkölcsi és szellemi fölény élményéből - autoritásából - táplálkozó minden elitista intellektuális ábránd kudarcra van ítélve.

A kérdés persze az, hogy egy átfogó, regionális bontású, a magyar kisebbség hagyományos intézményrendszerének bázisán tervezett modernizációs program társadalmi és gazdasági feltételei adottak-e? A válasz csak igen költői és visszafogott lehet: igen is, meg nem is.

A vállalkozás intellektuális hátterét jelentő kisebbségi értelmiség szakmai felkészültsége garanciát jelenthet a program magas színvonalú konceptualizálására. Ugyancsak adottak a kisebbség legfontosabb kapcsolatrendszerként meghatározott, elsősorban a történeti magyar egyházak által életben tartott "hajszalérhálózatok". És szintén biztosított a kisebbségi politikai elit, elsősorban az RMDSZ legitimációját jelentő politikai törekvés, amely egyúttal a magyar állam gazdasági támogatását is garantálja egy józanul átgondolt tervezet számára.

Másfelől viszont, ahhoz, hogy mindhárom említett tényező alkalmassá váljon a vállalkozás kivitelezésére, alapvető ön-újraértékelésre van szükség. Az értelmiség szerepének újragondolása több okból is elengedhetetlen. Egyrészt, az asszimilációs folyamat felfogásukban szinte kizárólag politikai kérdés, a probléma iránti érdeklődésük felszínes - természetesen kivéve a kérdés nagy műveltségű és hiteles szakértőit. A depravációs olvasat alkalmatlan pozíció a lokális tudat érdekérvényesítő logikájának megértésére és ennek tudatos újraszervezésére. Másrészt, a humán elitnek be kell látnia, hogy egy modernizációs vállalkozás irányítása olyan közös feladat, melyben a jogi, gazdasági, egyházi és politikai szakértők (közgazdászok, társadalomkutatók, jogászok, egyházi funkcionáriusok) egyenrangú partnereként

kell hogy részt vegyenek: magas fokú kooperációra lenne szükség, melynek manapság alig van jele.

Az egyházakban régóta zajlanak azok a viták, melyeket a társadalmi befolyás radikális csökkenése, a pasztorizált hívek számának zuhanása váltott ki. Vetési Lászlónak igaza van abban, hogy az egyház a legfontosabb kisebbségi kapcsolathálót jelenti, amely megkerülhetetlen. Ugyanakkor a modernizációs program támogatása, és az egyházi infrastruktúra felhasználása egy alapvetően szekularizált szellemiségű vállalkozásban bizonytalan. A hívő egyház koncepciójának térnyerése - a pozícióvesztés nyilvános elismerése - mindenesetre azt sejteti, hogy az egyház szerepvállalása egy alapvetően gazdasági modernizációs program végrehajtásában kevésbé valószínű.

Az RMDSZ és a magyar állam szerepe kizárólag anyagi támogatás formájában nyilvánulhat meg. Meg kell érteni, hogy a szórványkérdésnek nincs olyan aktuális vetülete, melynek kezeléséhez a politikai diskurzus eredményesen hozzájárulhat, segítheti azt. A gazdasági-intellektuális vállalkozás olyan tudatos és regionálisan differenciált modernizációs program, amely a lokális identitás szervezésével hozzá kíván járulni a kulturális sokszínűség fenntartásához és megőrzéséhez. Ennek nyilvánvalóan része a hihetetlenül gazdag román kultúra megértése és rangján történő értékelése is.

Vetési László tanulmánya minden bizonnyal számos véleményt hív majd életre. Írásának célja, hogy egy gyakorlati cselekvési program kimunkálását célzó vitához mozgósítsa a szükséges intellektuális erőforrást, minden bizonnyal eredményes lesz. Azonban, hogy maga a kibontakozó diskurzus mennyire lesz sikeres, megválaszolhatatlan kérdés, és még inkább talány, hogy a szórványosodás, az asszimilációs folyamat reális és természetes, érzelmektől és főleg indulatoktól mentes kezelése vajon megalapozhat-e egy átfogó modernizációs programot. Az idő sürget.

-----
¹ Vetési L.: *Szórványstratégia - nemzetstratégia*. Magyar Kisebbség 2000/2. 172-214. 173.

² A fogalom etimológiája szerint az asszimiláció olyan cselekvést jelöl, amikor valaki valami (vagy valaki) máshoz hasonlónak lesz, olyan alakot ölt, mellyel hasonlatossá válik. Ellentéte a disszimiláció, mely olyan cselekvésre utal, amikor más alak felöltésével valaki a valódi alakját más alá rejti, eltitkolja. Az asszimiláció, eredeti értelmében, olyan módja a hasonlónak válásnak, amikor az asszimilálódó az asszimilációs hatás következményeit nem egyszerűen csak elszenved, de tevékenységével egyben a "változás" intencionalizálja. Az asszimiláció lényege szerint az asszimilálódó cselekvő aktivitását mint evidens tényként tartalmazza, amihez az asszimiláció vállalásának mozzanata is természetesen tartozik hozzá. Ez egyúttal annak a belátása is, hogy a fogalom általános jelentés tartalmának rögzítésére tett erőfeszítések ellenére, nem csak maga a fogalomhoz rendelt jelentés, de használatának módja is kultúráspecifikus. Ennek legszembeötlőbb formája az angolszász (elsősorban amerikai) kutatási gyakorlatban használt akulturáció és az európai társadalomtudományi közgondolkodásban bevett asszimiláció közötti koncepcionális átfedés és tartalmi különbség. Például Charlotte Seymour Smith meghatározásában (*Dictionary of Anthropology*. Macmillan, London 1993. 18.) az asszimiláció: "Az akulturációs folyamat egyik következménye, mikor egy kisebb vagy alárendelt csoport felszívódik egy nagyobb vagy domináns csoportban, és kulturális értelemben megkülönböztethetetlené válik." Ebben az összefüggésben az akulturáció fogalma jelöli a társadalmi-kulturális változás folyamatát, ami az asszimilációt mint állapotot eredményezi. Az asszimiláció ezen olvasat szerint státuszfogalom. A kontinentális és elsősorban a német társadalomtudományi gyakorlat fogalomhasználatában elvi különbséget tesz az akulturáció és az asszimiláció között. Mindkét fogalom folyamatjellegét kiemelve az akulturációt a kulturális értékek totális cseréjeként határozza meg. Az asszimiláció esetében a kulturális-interferenciális folyamatban az eredeti kulturális sajátosságok, adottságok referenciális bázisértékek, melyekre az "új" (befogadó) kultúra értékei ráépülnek, és ezekkel kiegészülve egy új identitás és mentalitás megalapozói. (*Soziologielexikon*: Herausgegeben von Gerd Reinhold, R. Oldenburg Verlag, Wien 1997.; *Wörterbuch der Soziologie*: Herausgegeben von Güntere Endruweit und Gisella Trommsdorff. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1989.; Karl Heinz Hillmann: *Wörterbuch der Soziologie*. Alfred Körner Verlag, Stuttgart 1994.)

³ Vetési L.: *i. m.* 173.

⁴ Bélteky Kálmán: *A magyar szórványság*. Nagyvárad 1910. 13.

⁵ Uo. 15.

⁶ Varga E. Árpád megjegyzi, hogy az abszolút számokat tekintve 1880-1910 között a magyarság számarányának

növekedését a magyar etnikum demográfiai robbanása, a magyarok az együtt élő nemzeteknél kisebb arányú kivándorlása, valamint az asszimiláció okozta. Az asszimilációs nyereség főleg a városokat és a bevándorlókat érintette, de nem változtatta meg a nyelvhatárokat, és nem gyakorolt hatást a homogén etnikai tömbökre. Sőt a vegyes nemzetiségű sávokban, a szórványokban a magyarok asszimilációja intenzív volt. Az idősokban a magyarok és a románok lélekszáma nagyjából 600 000 fővel nőtt meg. (Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest 1992. 16-19; 105.)

⁷ Az asszimiláció a kifejezés etimológiai értelméből következően (lásd 2. jegyzet!) nem egyszerűen csak a befogadóhoz való hasonulás történeti eseményének a megjelölését szolgálja, hisz a kifejezés elsődleges jelentéséhez tartozó aspektus a befogadás képessége. Az asszimiláció tehát nem a másság feladásának kényszere, hanem, mint asszimilálás, a másik másságának elfogadására való képesség.

⁸ Szűcs Jenő: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Osiris, Budapest 1997.

Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Gondolat, Budapest 1974.

⁹ *István király intelmei - VI. Intelem*. In: *István király emlékezete*. Európa, Budapest 1997. 55.

¹⁰ *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában*. Atheneum, Budapest 1896. Az 1720-21-ben összeírt adatok névanyagából az etnikai viszonyokra vonatkozó következtetések megbízhatósága természetesen korlátozott, azonban a hozzávetőleges arányok felvázolhatóak.

¹¹ Az etnikai identitás fogalmát nem differenciáltan tárgyaljuk. Az identitásváltás, az asszimilációs folyamat értelmezése szempontjából a strukturált identitáskonceptiók - például Friedrich Bart (in: *Régió* 1996/1. 3-25.) - kevésbé alkalmas kiindulási pozíciók. Az asszimiláció során az identitáskomponensek folyamatos, de különböző intenzitású átalakuláson mennek keresztül. Ez a folyamat fogalmilag konstruált elemzési rendszerben általánosan nem modellezhető.

¹² A magyar nemzeti identitás kibontakozásában a mindenkori irodalmi elit kiemelkedő szerepet játszott.

¹³ A multiidentitás kitűnő jellemzése Hegyeli Attila Somoskáról írt cikke, amelyben a moldvai csángó identitás jelentésrétegeit és ezek változatait vizsgálja. In: *Csángósors*. 83-96. (A magyarságkutatás könyvtára, XXIII. Szerk. Pozsony Ferenc. Kolozsvár 1999.)

¹⁴ Például a modern francia nemzet valójában az II de France nyelvi műveltségének sikeres hegemoniája következtében kialakult társadalmi, politikai, kulturális egység.

¹⁵ Lásd részletesen Homi K. Bhabha: *DisszemiNáció*. In: *Narratívák*. III. 85-120.!

¹⁶ A nemzet hegemoniájával szemben megfogalmazott félelem és őszinte ijedtség egyik remek példája Friedrich Nietzsche megjegyzése, mellyel a poroszok Franciaország feletti győzelmét kommentálta 1871-ben. "A német győzelemről egyetlen szót sem szeretnék szólni: mint tűzjelek a falon, minden nép számára érthető." A német győzelmet Nietzsche a falon megjelenő tűzjelhez hasonlítja. A kép Dániel próféta könyvének ismert szöveghelye, mikor is Belsazar király lakomáján a palota falán feltűnt titokzatos írást csak Dániel tudta értelmezni. (Dániel 5.5.) A porosz diadal felfogható egy egész Európa számára megfogalmazott figyelmeztetésként, mellyel kapcsolatban Nietzsche tudatja, hogy míg a vesztesek ideje lejárt, addig most érkezett el Németország nagy pillanata. Ugyanakkor olvasatában a metafora kifejezheti azt a bizonytalanságot és tanácstalanságot is, amellyel mind Németország, mind Európa az új helyzet előtt állt. Csak kevesen sejtették, hogy az egységes német állam megszületése mit is jelent Európa jövője szempontjából. (*Kritische Gesammelten Brifen*. II/1. 100.)

¹⁷ Gondoljunk csak végig az egységes német nemzetállam kialakulását követően a porosz militarizmus hegemoniájának érvényre juttatását, mint birodalmi politikai akaratot és azt, hogy ez 1914-ben milyen általános lelkesedés forrásává vált függetlenül attól, hogy valaki bajor vagy veszfáliei német volt.

¹⁸ Érdekes ebben az összefüggésben Jan Assman koncepciója, amely az emlékezés, valamint a személyes és a kollektív identitás közötti kapcsolatot tárgyalja. (Jan Assman: *Kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest 128-132.)

¹⁹ Ez még a kelet-európai kommunista politikai hatalom természetrajzára vonatkoztatva is igaz, amennyiben a párt tevékenysége éppen a nemzet eszméjének tudatos rombolásával járult hozzá annak megerősödéséhez, lehetővé téve soha nem látott virágzását a 90-es években.

²⁰ F. Fukuyama elhíresült művében a globalizációt olyan univerzális folyamatként jelenítette meg, amely a liberális demokrácia világméretű diadalát követően megszünteti, eltünteti a kulturális különbségeket. In: F. Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa, Budapest 1994.

²¹ Természetesen itt ez az egyáltalán nem árnyalt meghatározás csak általánosságként, a köztudatban bevett jelentésében érthető.

²² Érdekes ebben az összefüggésben elolvasni Komoróczy Géza *Meddig él egy nemzet* című tanulmányát, melyben a szerző rámutat arra, hogy az

általán tanulmányozott társadalmak, kultúrák fejlődése, kibontakozása elképzelhetetlen az asszimiláció nélkül. In *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*. Osiris, Budapest 1995. 279-312.

²³ Lásd Bíró Gáspár: *Az identitásválasztás szabadsága*. Osiris/Századvég, Budapest 1995. 177-202.

²⁴ "Externas gentes ... conservare quam excidere malui." Monumentum Ancyranum (Res Gestae Divi Augusti 3.).

²⁵ Természetesen az általánosítás hamis, hisz az együttélés sokkal kiegyensúlyozottabb a történetileg vegyes etnikumú rurális közösségekben, mint a városokban. A román etnikai türelmetlenség az identitás deficit kompenzálásának eszköze, alapvetően érzelmileg motivált pozíció. Új keletű bizonyítéka ennek az az inkonzekvens politikai állásfoglalás, amely törvénykezési eszközökkel kívánja garantálni, hogy az erdélyi magyarok számára nem engedélyezi a magyar állampolgárságot, míg a moldvai románok számára automatikusan megadja a román állampolgárságot. Itt a másságot nem csak etnikai értelemben kell felfognunk, bár kétségtelenül ez a kérdés legsúlyosabb vetülete. Érdekes figyelni a román nacionalizmus ideges reakcióját, mellyel a 2000. évi helyhatósági választások nagyszabedényi eredményeit kommentálják. A megválasztott szász polgármesterrel szemben folytatott sajtókampány elsődleges célpontja a város lakosságának többségét alkotó román választóknak az a csoportja, amely hozzájárult az elsődleges sikerhez. Az ultranacionalista retorika nemes egyszerűséggel hazaárulónak nevezi őket.

²⁶ Érdekes összefoglalását adja a kérdésnek Lucian Boia könyve a román lélekről írt fejezetében. (In. Lucian Boia: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Kriterion, Bukarest 1999.) Itt a román társadalomlélektan néhány nagy személyiségének gondolatait értelmezi. Draghicescu szintézis-nemzet elmélete, Blaga a mioritikus lélekről vallott elképzelése és Constantin Noica elemzése - mely szerint a román nép a Kelet és a Nyugat közötti közvetítésre hivatott egyetemes küldetésnek kell hogy megfeleljen - közötti kapcsolatot a román nemzet kitüntettségének mélyen mentálisan rögzült élményében határozta meg. Érdekes felfedezni a hasonlóságot a 19. században jellegzetesen szlávnak tekintett karakterjegyek - melyet többek között Dosztojevszkij is jellemzett (In: *Kell-e nekünk Európa?* Kráter, Budapest 1999. 11-98.) - és a román lélek leírása között. Az igazság kedvéért meg kell persze jegyezni, hogy sok román kutató (például Sorin Tomuta) nagyon pontosan látja az etnikai identitására vonatkozó értelmezések ellentmondásosságát.

²⁷ Kutatásainkat a tárgykörben 1995-1999. között Tekén (Beszterce-Naszód) és Domokoson (Máramaros) végeztük.

²⁸ Maga a "szórvány" is depravációs kategória, szélsőségesen egyoldalú perspektíva: azok, akik szétszóródtak, esetlegesen elvesztek, velük szemben nincs helye a reménynek.

²⁹ Vetési L.: *i. m.* 178.

³⁰ Bizonyára érdekes eredményre vezethetne a közép-európai ifjúgenerációk összehasonlító attitűd vizsgálata.

- [Biczó Gábor: Megjegyzések Vetési László: Szórványstratégia - nemzetstratégia című tanulmányához](#)
- [Bodó Barna: Jövötervezés és bűnbánat](#)
- [Péter István: Szórvány - kisebbség - etnikum - erdélyi magyarság](#)
- [Tóth Pál Péter: Szórványban... Hozzászólás Vetési László vitaindító írásához](#)
- [Gergely Ferenc: A megoldott kévék](#)
- [dr. Schneller Károly: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében VI.](#)
- [dr. Szathmáry Lajos: Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz](#)
- [Bakk Miklós - Székely István: Az RMDSZ és az önkormányzati választások](#)
- [A kisebbségek jogai - Nyilatkozat az etnikulturális és nemzeti kisebbségekre, valamint őshonos lakosságokra vonatkozó liberális demokrata elvekről](#)
- [Benyamin Neuberger: Nemzeti önrendelkezés: egy fogalom dilemmái](#)
- [Sorbán Angella: "Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen"](#)
- [Izsák Balázs: A román tanügyi törvény a nemzetközi jog szemszögéből](#)
- [Jánki András: Mítosz és valóság](#)
- [Kiss Dénes: Civil szféra és politikum](#)
- [Mák Ferenc: Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala \(1989-1999\)](#)
- [Süket Levente: Pro Universitate Sicularum](#)
- [Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón](#)
- [Veress Emőd: A román Alkotmánybíróság hatásköre](#)
- [Horia-Roman Patapievici: Egy identitáselmélet margójára](#)
- [A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1989](#)